

Həbs istisna, azadlıq isə əsas prinsip kimi: qüvvədə olan hüquqi tənzimləməyə baxış

Giriş

Həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi, alternativ qətimkan tədbirlərinin hüquqi imkanları və bu sahədə həyata keçirilən islahatlar son dövrlər hüquq ictimaiyyətində və cəmiyyətdə geniş müzakirə olunan məsələlərdəndir. Bu mövzu ilə bağlı müxtəlif hüquqi mövqelər və yanaşmalar səsləndirilir ki, bu da mövcud qanunvericiliyin mahiyyətinin, hüquqtətbiqetmə təcrübəsinin və beynəlxalq standartların bir daha sistemli şəkildə nəzərdən keçirilməsini zəruri edir.

Hüquqşünas olaraq hesab edirəm ki, bu məsələyə mövcud qanunvericilik, milli məhkəmə təcrübəsi və beynəlxalq hüquqi standartlar kontekstində yanaşılması daha məqsədəuyğundur. Aşağıda ifadə olunan fikirlər hər hansı dövlət orqanının və ya qurumun rəsmi mövqeyi deyil, qüvvədə olan hüquqi tənzimləmənin, milli məhkəmə təcrübəsinin və hüququn ümumi prinsiplərinin təhlilinə əsaslanan peşəkar hüquqi qiymətləndirmə xarakteri daşıyır.

Mövzuya münasibət bildirərkən məqsəd hər hansı konkret cinayət işi və ya qəbul edilmiş məhkəmə qərarını qiymətləndirmək deyil. Məqsəd həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinin hüquqi əsaslarını, alternativ qətimkan tədbirlərinin qanunvericilikdə tutduğu yeri, bu sahədə həyata keçirilmiş islahatların mahiyyətini və hüquqtətbiqetmə praktikasında formalaşmış əsas yanaşmaları milli qanunvericilik, məhkəmə təcrübəsi və beynəlxalq hüquqi standartlar əsasında təhlil etməkdir.

Bu təhlildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Fərmanının hüquqi mahiyyəti, həmin Fərmanın icrası istiqamətində həyata keçirilmiş qanunvericilik islahatları, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin və Ali Məhkəmənin hüquqi mövqeləri, eləcə də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin formalaşdırdığı presedent hüququ qarşılıqlı əlaqədə nəzərdən keçiriləcəkdir.

Belə bir yanaşma mövcud hüquqi tənzimləmənin sistemli şəkildə dəyərləndirilməsinə, qanunvericiliyin məqsədinin daha aydın anlaşılməsinə və həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə dair hüquqi prinsiplərin vahid kontekstdə qiymətləndirilməsinə imkan verir.

2017-ci il Prezident Fərmanı: cəza siyasətinin humanistləşdirilməsində yeni mərhələ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Fərmanı ölkədə cinayət-hüquq

siyasətinin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən strateji hüquqi sənədlərdən biridir.

Fərmanın qəbul edilməsinin əsas məqsədi cəza siyasətinin daha humanist prinsiplər əsasında təkmilləşdirilməsi, cinayət mühakimə icraatında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin daha səmərəli təmin olunması, azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqədar olmayan hüquqi mexanizmlərin tətbiq imkanlarının genişləndirilməsi və penitensiar sistemin müasir hüquqi standartlara uyğun inkişaf etdirilməsi idi.

Sənəddə xüsusi olaraq vurğulanır ki, ibtidai istintaq orqanları və məhkəmələr qətimkan tədbirini seçərkən Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tələblərinə ciddi əməl etməli, şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilmədən cinayət prosesinin məqsədlərinə nail olmağın mümkün olduğu hallarda alternativ prosessual məcburiyyət və qətimkan tədbirlərinə üstünlük verməlidirlər.

Bu yanaşma hüquqi baxımdan mühüm bir prinsipə əsaslanır: həbs cinayət prosesinin məqsədi deyil, yalnız hüquqi zərurət yarandıqda tətbiq edilən istisna xarakterli prosessual tədbirdir. Başqa sözlə, şəxsin azadlıq hüququ əsas dəyər kimi qorunmalı, onun məhdudlaşdırılması isə yalnız qanunla müəyyən olunmuş əsaslar mövcud olduqda və digər hüquqi vasitələrin kifayət etmədiyi hallarda mümkün hesab edilməlidir.

Bu prinsip yalnız milli qanunvericilikdən irəli gəlmir. O, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi prinsiplərinə, İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinə, eləcə də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin uzun illər ərzində formalaşdırdığı presedent hüququna tam uyğundur.

Fərmanın mühüm xüsusiyyətlərindən biri də onun yalnız penitensiar sistemin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi ilə məhdudlaşmamasıdır. Sənəd cinayət siyasətinə kompleks yanaşmanı nəzərdə tutur və qanunvericilik, məhkəmə hakimiyyəti, prokurorluq orqanları və cəzaların icrasını həyata keçirən qurumlar arasında əlaqələndirilmiş islahatların aparılmasını hədəfləyir.

Bu məqsədlə Fərmanda Ali Məhkəməyə, Baş Prokurorluğa və Ədliyyə Nazirliyinə cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi, azadlıqdan məhrum etməyə alternativ cəzaların və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi, eləcə də qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində müvafiq qanun layihələrinin hazırlanması tapşırılmışdır.

Beləliklə, 2017-ci il tarixli Fərman yalnız konkret normativ dəyişikliklərin başlanğıcı deyil, həm də dövlətin cinayət-hüquq siyasətində hüququn aliliyi, insan hüquqlarının müdafiəsi, mütənəsiblik və humanizm prinsiplərinə əsaslanan yeni yanaşmasının hüquqi ifadəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Məhz bu baxımdan, Fərmanın qəbulundan sonrakı dövrdə həyata keçirilmiş qanunvericilik dəyişikliklərinin və institusional islahatların ayrıca təhlil edilməsi onun praktiki nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

2017-ci il Fərmanından sonra həyata keçirilən qanunvericilik və institusional islahatlar

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanının əsas məqsədlərindən biri cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi istiqamətində hüquqi və institusional islahatların həyata keçirilməsi idi. Fərmanda müəyyən edilmiş tapşırıqlar sonrakı dövrdə qanunvericilik və hüquqtətbiqetmə sahəsində bir sıra mühüm dəyişikliklərlə müşayiət olundu.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, Fərmanın icrası çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə, Cinayət-Prosessual Məcəlləsinə, Cəzaların İcrası Məcəlləsinə və digər normativ hüquqi aktlara geniş dəyişikliklər edildi. Bu dəyişikliklərin əsas məqsədi azadlıqdan məhrumetməyə alternativ hüquqi mexanizmlərin tətbiq imkanlarını genişləndirmək, cəzaların fərdiləşdirilməsi prinsipini gücləndirmək və cinayət təqibi zamanı insan hüquqlarının daha səmərəli təmin olunmasına nail olmaq idi.

Həyata keçirilmiş dəyişikliklər nəticəsində bir sıra cinayət tərkibləri üzrə sanksiyalar yenidən nəzərdən keçirildi, azadlıqdan məhrumetməyə alternativ cəzaların tətbiq dairəsi genişləndirildi, ictimai işlər, islah işləri, cərimə və azadlığın məhdudlaşdırılması kimi cəzaların tətbiqi üçün daha əlverişli hüquqi mexanizmlər yaradıldı. Bununla yanaşı, zərərin könüllü ödənilməsi, zərərçəkmiş şəxslə barışıq və digər halların cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı nəzərə alınması imkanları da genişləndirildi.

Fərmanın icrasının mühüm nəticələrindən biri də Ədliyyə Nazirliyinin Probasiya Xidmətinin yaradılması oldu. Probasiya institutunun formalaşdırılması alternativ cəzaların və azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqədar olmayan tədbirlərin effektiv icrasını təmin edən yeni institusional mexanizm yaratdı. Bu xidmətin əsas vəzifələri alternativ cəzaların icrasına nəzarət etmək, məhkumların sosial reabilitasiyasına dəstək göstərmək, onların cəmiyyətə reinteqrasiyasını təşviq etmək və təkrar cinayətkarlığın qarşısının alınmasına xidmət etməkdən ibarətdir.

İslahatların mühüm istiqamətlərindən biri də elektron nəzarət vasitələrinin tətbiqinin hüquqi əsaslarının yaradılması idi. Elektron nəzarət mexanizmlərinin tətbiqi ev dustaqlığı və azadlığın məhdudlaşdırılması kimi tədbirlərin praktiki səmərəliliyini artırdı, eyni zamanda şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilmədən davranışına nəzarət imkanlarını genişləndirdi.

Fərmanın icrası çərçivəsində hüquqtətbiqetmə praktikasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində də mühüm addımlar atıldı. Baş Prokurorluq tərəfindən qəbul edilmiş təşkilati-hüquqi sənədlərlə prokurorların həbs qətimkan tədbiri barədə vəsatətlə çıxış edərkən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş meyarlara ciddi əməl etmələri, hər bir iş üzrə alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi imkanlarını qiymətləndirmələri və təqdimatlarını konkret hüquqi əsaslarla motivasiya etmələri tələb olundu.

Eyni zamanda, Ali Məhkəməyə məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, hakimlər üçün vahid hüquqi yanaşmanın formalaşdırılması və həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi zamanı qanunvericiliyin düzgün tətbiqinin təmin edilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlərin görülməsi tapşırıldı. Bu yanaşma məhkəmə təcrübəsində qanunun vahid tətbiqinin təmin

edilməsinə və insan hüquqlarının müdafiəsinə xidmət edən mühüm institusional addımlardan biri kimi də qiymətləndirilə bilər.

Beləliklə, 2017-ci il Fərmanından sonra həyata keçirilmiş islahatlar yalnız ayrı-ayrı qanunlara edilmiş dəyişikliklərlə məhdudlaşmamış, həm də cəza siyasətinin fəlsəfəsinə və hüquqtəbqiyyətə praktikasına təsir göstərmişdir. Bu islahatlar cinayət prosesində azadlıq hüququnun müdafiəsinin gücləndirilməsi, alternativ hüquqi mexanizmlərin tətbiq imkanlarının artırılması və cəza siyasətinin daha humanist prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi istiqamətində kompleks dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilə bilər.

Bununla belə, qanunvericilikdə yaradılmış hüquqi mexanizmlərin mahiyyətini və tətbiq imkanlarını tam qiymətləndirmək üçün Cinayət-Prosessual Məcəlləsində qətimkan tədbirlərini tənzimləyən normaların ayrıca təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Cinayət-Prosessual Məcəlləsində qətimkan tədbirlərinin hüquqi tənzimlənməsi: qanunvericinin məqsədi və hüquqi məntiq

Prezident İlham Əliyevin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanında ifadə olunan yanaşmanın hüquqi əsaslarını qiymətləndirərkən Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin qətimkan tədbirlərini tənzimləyən normalarına ayrıca diqqət yetirilməsi zəruridir. Çünki həmin Fərmanın əsas ideyası yeni hüquqi institutlar yaratmaq deyil, qüvvədə olan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş mexanizmlərin daha səmərəli və məqsədyönlü tətbiqini təmin etmək idi.

İlk növbədə qeyd edilməlidir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsində “prosessual məcburiyyət tədbirləri” və “qətimkan tədbirləri” eyni anlayışlar deyildir. Prosessual məcburiyyət tədbirləri daha geniş hüquqi institut olmaqla, qətimkan tədbirləri həmin institutun yalnız bir hissəsini təşkil edir. Bu anlayışların fərqləndirilməsi qanunvericinin iradəsinin və cinayət prosesi hüququnun məntiqinin düzgün başa düşülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qətimkan tədbirlərinin sistemi

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 154-cü maddəsi qətimkan tədbirlərinin növlərini müəyyən edir. Maddənin məzmunundan göründüyü kimi, qanunvericilik həbsi yeganə və ya əsas hüquqi vasitə kimi nəzərdə tutmamışdır. Əksinə, müxtəlif intensivlik dərəcəsinə malik qətimkan tədbirləri sistemi formalaşdırmaqla hər bir konkret iş üzrə ən münasib hüquqi vasitənin seçilməsinə imkan yaratmışdır.

Qanunvericilikdə başqa yerə getməmək haqqında iltizam, şəxsi zəminlik, təşkilatın zəminliyi, polis nəzarəti, ev dustaqlığı, girov və həbs kimi müxtəlif qətimkan tədbirlərinin ayrıca təsbit olunması da məhz bu məqsədə xidmət edir. Bu sistem göstərir ki, səlahiyyətli şəxsin iradəsi bütün hallarda həbs tətbiq etmək deyil, cinayət prosesinin məqsədlərinə daha az məhdudlaşdırıcı hüquqi vasitələrlə nail olmağa imkan yaratmaqdır.

Qətimkan tədbirinin seçilməsinin hüquqi əsasları

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 155-ci maddəsi qətimkan tədbirlərinin tətbiq edilməsinin ümumi əsaslarını müəyyən edir. Həmin maddənin mahiyyətinə görə qətimkan tədbiri cəza deyil və ya şəxsin təqsirli hesab edilməsinin nəticəsi deyildir. O, yalnız cinayət prosesinin normal gedişini təmin etməyə xidmət edən prosessual hüquqi institutdur.

Buna görə də qətimkan tədbirinin seçilməsi yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş konkret risklər – təqsirləndirilən şəxsin istintaqdan və ya məhkəmədən yayınması, cinayət prosesinə mane olması, sübutları gizlətməsi və ya məhv etməsi, zərərçəkmişə və ya şahidlərə qanunsuz təsir göstərməsi, yaxud yeni cinayət törətməsi ehtimalı mövcud olduqda hüquqi cəhətdən əsaslandırılmış hesab edilə bilər.

Fərdi yanaşma prinsipi

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 156-cı maddəsi qətimkan tədbiri seçilərkən nəzərə alınmalı halları müəyyən edir və hüquqtətbiq edən orqanlardan hər bir iş üzrə fərdi yanaşma tələb edir.

Belə ki, təqsirləndirilən şəxsin yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, ailə vəziyyəti, daimi yaşayış yerinin olub-olmaması, məşğulluğu, sosial əlaqələri, əvvəlki davranışı, cinayətin xarakteri və digər əhəmiyyətli hallar ayrıca qiymətləndirilməlidir.

Bu maddənin hüquqi məntiqi ondan ibarətdir ki, eyni hüquqi tövsifə malik cinayət işləri belə avtomatik olaraq eyni prosessual nəticəyə gətirib çıxarmamalıdır. Qətimkan tədbiri hər bir işin konkret halları və şəxsin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla seçilməlidir.

Həbs – istisna xarakterli qətimkan tədbiri

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157-ci maddəsi həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinin hüquqi şərtlərini müəyyən edir.

Maddənin sistemli təhlili göstərir ki, həbs yalnız digər qətimkan tədbirlərinin cinayət prosesinin məqsədlərinə nail olmaq üçün kifayət etmədiyi hallarda tətbiq edilməlidir. Bu yanaşma həm Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, həm də İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinə tam uyğundur.

Başqa sözlə, qanunverici həbsi ilkin seçim vasitəsi kimi deyil, “ultima ratio” (latınca – son hüquqi vasitə) prinsipi əsasında nəzərdə tutmuşdur. Bu prinsipə görə, şəxsin azadlığının məhdudlaşdırılması yalnız qanunda nəzərdə tutulmuş məqsədlərə daha yüngül və daha az məhdudlaşdırıcı qətimkan tədbirləri ilə nail olmaq mümkün olmadıqda tətbiq edilməlidir. Deməli, həbs cinayət mühakimə icraatında adi və ya üstünlük verilən tədbir deyil, hüquqi zərurətdən irəli gələn müstəsna prosessual vasitə kimi qiymətləndirilməlidir.

Alternativ qətimkan tədbirlərinin hüquqi əhəmiyyəti

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 163-cü və 164-cü maddələrində girov və ev dustaqlığı institutlarının ayrıca tənzimlənməsi də təsadüfi xarakter daşıyır.

Bu normalar göstərir ki, qanunverici cinayət prosesinin məqsədlərinə şəxsi cəmiyyətdən təcrid etmədən nail olmağın mümkün olduğu hallarda daha yumşaq qətimkan tədbirlərinin tətbiqini hüquqi baxımdan mümkün və məqsədəuyğun hesab etmişdir.

Girov, ev dustaqlığı və digər alternativ qətimkan tədbirləri yalnız şəxsin azadlıq hüququnun qorunmasına xidmət etmir. Eyni zamanda, onlar cinayət prosesinin səmərəliliyinin təmin edilməsinə, dövlətin legitim maraqları ilə insan hüquq və azadlıqları arasında balansın qorunmasına xidmət edən mühüm prosessual institutlardır.

Hüquqi nəticə:

Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin qətimkan tədbirlərini tənzimləyən normalarının sistemli təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Azərbaycan qanunvericiliyində həbs qətimkan tədbiri ümumi qayda kimi deyil, müstəsna hüquqi vasitə kimi nəzərdə tutulmuşdur. Bununla yanaşı, cinayət prosesinin məqsədlərinə daha az məhdudlaşdırıcı hüquqi vasitələrlə nail olmağa imkan verən kifayət qədər geniş alternativ qətimkan tədbirləri sistemi formalaşdırılmışdır.

Bu baxımdan, Prezidentin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanı mövcud qanunvericiliyin hüquqi fəlsəfəsini dəyişdirməmiş, əksinə, həmin prinsiplərin hüquqtətbiqetmə praktikasında daha ardıcıl və səmərəli həyata keçirilməsini dövlət siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi müəyyən etmişdir.

Məhz bu hüquqi yanaşma sonrakı dövrdə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqelərində, Ali Məhkəmənin hüquqtətbiqetmə təcrübəsində və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda da öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri: şəxsi azadlıq hüququ və həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə konstitusion yanaşma

Həbs qətimkan tədbirinin hüquqi mahiyyətini qiymətləndirərkən yalnız Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin normaları ilə kifayətlənmək olmaz. Bu institutun tətbiqinin konstitusion əsasları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqelərində də öz əksini tapmışdır. Konstitusiyası Məhkəməsinin qərarları göstərir ki, şəxsi azadlıq hüququ Konstitusiyası ilə təmin edilən fundamental hüquqlardan biri olmaqla, onun məhdudlaşdırılması yalnız qanunilik, zərurət və mütənasiblik prinsiplərinə riayət edilməklə mümkündür.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin Plenumu müxtəlif qərarlarında vurğulamışdır ki, həbs qətimkan tədbiri seçilərkən məhkəmələr yalnız formal hüquqi əsaslarla kifayətlənməməli, hər bir konkret iş üzrə şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilməsinin həqiqətən zəruri olub-olmadığını ayrıca qiymətləndirməlidirlər. Bu yanaşma

məhkəmədən hər bir qərarın fərdi hallara əsaslanmasını və hüquqi cəhətdən əsaslandırılmasını tələb edir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərhinə dair hüquqi mövqeyində xüsusi olaraq qeyd edilmişdir ki, müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında məhkəmə həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsini müzakirə edə və bunun üçün qanuni əsaslar mövcud olduqda müvafiq qərar qəbul edə bilər. Bu hüquqi mövqe onu göstərir ki, qanunvericilik həbsi yeganə seçim kimi deyil, alternativ qətimkan tədbirləri ilə müqayisəli şəkildə qiymətləndirilməli olan prosessual institut kimi qəbul edilir.¹

Konstitusiya Məhkəməsi eyni zamanda vurğulayır ki, azadlıq hüququnun məhdudlaşdırılması yalnız cinayət təqibinin maraqları ilə deyil, həm də insan hüquqlarının müdafiəsi baxımından qiymətləndirilməlidir. Buna görə də hər bir məhkəmə qərarında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin zəruriliyini əsaslandıran faktiki hallar və hüquqi arqumentlər aydın şəkildə göstərilməlidir. Ümumi və şablon mülahizələr belə qərarlar üçün kifayət edən hüquqi əsas hesab edilə bilməz.

Konstitusiya Məhkəməsinin formalaşdırdığı hüquqi mövqelərdən irəli gələn digər mühüm prinsip mütənəsiblik prinsipidir. Bu prinsip tələb edir ki, dövlətin cinayət mühakimə icraatının səmərəli aparılması marağı ilə şəxsin konstitusion azadlıq hüququ arasında ədalətli balans qorunsun. Həbs qətimkan tədbiri yalnız həmin balansın başqa vasitələrlə təmin edilməsinin mümkün olmadığı hallarda tətbiq oluna bilər.

Bu hüquqi yanaşma Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit olunmuş insan hüquq və azadlıqlarının aliliyi prinsipinə, eləcə də hüquqi dövlət anlayışının mahiyyətinə tam uyğundur. Məhz buna görə də Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri Prezidentin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanında müəyyən edilmiş cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi istiqamətinin konstitusion əsaslarını daha da möhkəmləndirən mühüm hüquqi mənbələrdən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Beləliklə, Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqələrinin sistemli təhlili göstərir ki, həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə dair milli konstitusion yanaşma azadlığın üstün hüquqi dəyər kimi qəbul edilməsinə əsaslanır. Həbs yalnız qanunla müəyyən edilmiş məqsədlərə digər hüquqi vasitələrlə nail olmağın mümkün olmadığı hallarda tətbiq edilməli, hər bir qərar isə konkret işin hallarına uyğun fərdi və əsaslandırılmış hüquqi qiymətləndirməyə söykənməlidir.

Bu yanaşma sonrakı dövrdə Ali Məhkəmənin hüquqtətbiqetmə təcrübəsində də inkişaf etdirilmiş, eyni zamanda Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ ilə qarşılıqlı uyğunluq təşkil etmişdir. Məhz buna görə növbəti mərhələdə Ali Məhkəmənin Plenum qərarları və formalaşdırdığı hüquqi mövqələrin ayrıca təhlili məqsədəuyğundur.

□

¹ Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair qərarı (09 iyul 2010-cu il). Qərarın tam mətni "İstinadlar" bölməsində göstərilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri və məhkəmə təcrübəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi

Cinayət-prosessual qanunvericiliyin düzgün və vahid tətbiqinin təmin edilməsində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və Plenum qərarları vasitəsilə formalaşdırılan bu yanaşmalar aşağı instansiya məhkəmələri üçün mühüm hüquqi istiqamət rolunu oynayır və qətimkan tədbirlərinin seçilməsi zamanı qanunvericiliyin düzgün tətbiqinə xidmət edir.

Bu baxımdan, Ali Məhkəmə Plenumunun 3 noyabr 2009-cu il tarixli “Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı vəsatətlərə baxılarkən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi haqqında” Qərarı həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi sahəsində əsas hüquqi sənədlərdən biri hesab olunur.¹

Həmin qərarla vurğulanır ki, məhkəmə həbs qətimkan tədbirini seçərkən yalnız cinayətin ağırlığına istinad etməklə kifayətlənməməli, hər bir konkret iş üzrə Cinayət-Prosessual Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hüquqi əsasların və faktiki halların mövcudluğunu ayrıca araşdırmalıdır. Başqa sözlə, həbs barədə qərar formal yanaşmaya deyil, konkret sübutlara və əsaslandırılmış hüquqi nəticəyə söykənməlidir.

Ali Məhkəmə həmçinin qeyd edir ki, məhkəmələr qətimkan tədbiri seçərkən təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyəti, yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, ailə və sosial vəziyyəti, daimi yaşayış yerinin olub-olmaması, məşğulluğu, əvvəlki davranışı və digər fərdi xüsusiyyətləri hərtərəfli qiymətləndirməlidirlər. Bu yanaşma Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 156-cı maddəsində təsbit olunmuş fərdi yanaşma prinsipinin praktik tətbiqini təmin edir.

Plenum qərarında xüsusi diqqət yetirilən məsələlərdən biri də alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqidir. Ali Məhkəmə göstərir ki, həbs yalnız cinayət prosesinin məqsədlərinə digər qətimkan tədbirləri ilə nail olmaq mümkün olmadıqda seçilə bilər. Bu hüquqi mövqe Prezidentin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanında ifadə olunan humanist cəza siyasəti ilə tam uzlaşır.

Ali Məhkəmənin sonrakı illərdə məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi ilə bağlı qəbul etdiyi hüquqi mövqelər də eyni istiqamətdə inkişaf etmişdir. Həmin sənədlərdə məhkəmələrə tövsiyə olunur ki, həbs qətimkan tədbiri seçilərkən qərarın motivləndirilməsi formal ifadələrlə məhdudlaşdırılmasın, konkret iş üzrə mövcud risklər və alternativ tədbirlərin nə üçün kifayət etmədiyi əsaslandırılmış şəkildə göstərilsin.

Bu yanaşma hüquqi müəyyənlik və əsaslandırılmış məhkəmə qərarı prinsiplərinin tərkib hissəsidir. Əsaslandırılmış məhkəmə qərarı yalnız tərəflərin hüquqlarının müdafiəsinə xidmət etmir, həm də məhkəmə hakimiyyətinə ictimai etimadın formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Ali Məhkəmənin hüquqi mövqələrinin sistemli təhlili göstərir ki, məhkəmə təcrübəsində əsas məqsəd həbs qətimkan tədbirinin tətbiqini genişləndirmək deyil, onun yalnız qanunun müəyyən etdiyi hallarda və ciddi hüquqi əsaslandırma ilə seçilməsini

təmin etməkdir. Bu yanaşma həm Konstitusiya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri, həm də Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərlə uyğunluq təşkil edir.

Beləliklə, Ali Məhkəmənin formalaşdırdığı hüquqi yanaşma onu deməyə əsas verir ki, cinayət prosesində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi avtomatik və ya formal prosedur kimi deyil, hər bir konkret iş üzrə qanunilik, zərurət, mütənasiblik və fərdi yanaşma prinsipləri əsasında həyata keçirilməli olan müstəsna prosessual qərardır.

Məhz bu hüquqi yanaşma Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda da ardıcıl şəkildə inkişaf etdirilmişdir. Buna görə də mövzunun tam hüquqi qiymətləndirilməsi üçün həmin presedentlərin ayrıca nəzərdən keçirilməsi zəruridir.

¹ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 3 noyabr 2009-cu il tarixli “Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı vəsatətlərə baxılarkən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi haqqında” Qərarı. (Tam mətn və rəsmi istinad məqalənin “İstinadlar” bölməsində göstəriləcəkdir.)

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ: şəxsi azadlıq hüququ və həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə beynəlxalq yanaşma

Azərbaycan Respublikası İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının iştirakçısı kimi Konvensiyanın müddəalarına və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin formalaşdırdığı presedent hüququna əməl etmək öhdəliyini daşıyır. Bu baxımdan, həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi ilə bağlı milli qanunvericiliyin və məhkəmə təcrübəsinin qiymətləndirilməsi zamanı Konvensiyanın 5-ci maddəsində təsbit olunmuş şəxsi azadlıq və toxunulmazlıq hüququnun məzmunu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin sabit presedent hüququna görə, şəxsi azadlıq hüququ fundamental insan hüquqlarından biridir və onun məhdudlaşdırılması yalnız qanuni əsaslar mövcud olduqda, zəruri və mütənasib hesab edilən hallarda mümkündür. Buna görə də həbs qətimkan tədbirinin tətbiqi barədə qərarlar hər bir konkret iş üzrə fərdi qiymətləndirməyə əsaslanmalı, həmin qərarlarda faktiki hallar və hüquqi əsaslar aydın, inandırıcı və kifayət qədər motivasiya olunmalıdır.

Məhkəmə uzun illər ərzində formalaşdırdığı hüquqi mövqelərində dəfələrlə vurğulamışdır ki, cinayətin ağırlığı və ya irəli sürülmüş ittihamın xarakteri özlüyündə şəxsin həbsdə saxlanması üçün kifayət edən hüquqi əsas hesab edilə bilməz. Milli məhkəmələr hər bir iş üzrə təqsirləndirilən şəxsin istintaqdan və ya məhkəmədən yayınması, sübutların gizlədilməsi və ya məhv edilməsi, zərərçəkmişə və ya şahidlərə qanunsuz təsir göstərməsi, yaxud yeni cinayət törətməsi riskinin konkret faktlarla təsdiq edilib-edilmədiyini ayrıca qiymətləndirməlidirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Azərbaycan Respublikası ilə bağlı qəbul etdiyi qərarlarda da bu prinsiplər ardıcıl şəkildə təsdiq olunmuşdur. Məhkəmə qeyd

etmişdir ki, həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə dair qərarlar ümumi və şablon ifadələrə deyil, konkret işin hallarına söykənən hüquqi əsaslandırmaya əsaslanmalıdır.¹

Məhkəmə eyni zamanda vurğulamışdır ki, milli məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi imkanlarını da mütləq qiymətləndirməlidirlər. Əgər cinayət prosesinin məqsədlərinə ev dustaqlığı, girov və ya digər daha yüngül prosessual vasitələrlə nail olmaq mümkündürsə, həmin imkanların nə üçün yetərli hesab edilmədiyi məhkəmə qərarında əsaslandırılmalıdır.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun digər mühüm elementi qərarların fərdiləşdirilməsi prinsipidir. Məhkəmə hesab edir ki, standart və təkrarlanan ifadələrdən ibarət qərarlar Konvensiyanın 5-ci maddəsinin tələblərinə cavab vermir. Hər bir qərar konkret cinayət işinin xüsusiyyətləri, təqdim edilmiş sübutlar və təqsirləndirilən şəxsin fərdi vəziyyəti nəzərə alınmaqla qəbul edilməli və motivasiya edilməlidir.

Bu yanaşma Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri, Ali Məhkəmənin Plenum qərarları və Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 155, 156 və 157-ci maddələrinin hüquqi mahiyyəti ilə tam uyğunluq təşkil edir. Bu da onu göstərir ki, milli qanunvericilikdə mövcud olan hüquqi mexanizmlər beynəlxalq standartlarla uzlaşır və əsas məsələ həmin mexanizmlərin hüququn aliliyi prinsipi əsasında ardıcıl və düzgün tətbiq edilməsidir.

Beləliklə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnun təhlili belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, həbs qətimkan tədbiri yalnız formal qanuni əsasların mövcudluğu ilə deyil, həm də zərurət, mütənasiblik, fərdi yanaşma və əsaslandırılmış məhkəmə qərarı prinsipləri əsasında qiymətləndirilməlidir. Məhz bu prinsiplər insan hüquqlarının müdafiəsi ilə cinayət mühakimə icraatının səmərəliliyi arasında hüquqi balansın qorunmasını təmin edir.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan Respublikasında son illər həyata keçirilmiş qanunvericilik və institusional islahatlar, Konstitusiyası Məhkəməsinin və Ali Məhkəmənin hüquqi mövqeləri, eləcə də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ eyni hüquqi yanaşmanı təsdiqləyir: həbs qətimkan tədbiri istisna xarakterli prosessual tədbir olmalı, onun tətbiqi yalnız hüquqi zərurət mövcud olduqda əsaslandırılmalı, alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi imkanları isə hər bir konkret iş üzrə ayrıca qiymətləndirilməlidir.

Hüquqi qiymətləndirmə: qanunvericiliyin məqsədi və hüquqtətbiqetmə praktikasının inkişaf istiqamətləri

Yuxarıda təhlil edilən normativ hüquqi aktlar, milli məhkəmə təcrübəsi və beynəlxalq hüquqi standartlar göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə münasibətdə vahid hüquqi yanaşma formalaşdırılmışdır. Bu yanaşmanın əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, cinayət mühakimə icraatının məqsədlərinə nail olunması ilə şəxsin fundamental hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi arasında hüquqi balans qorunmalıdır.

Hüquqşünas olaraq hesab edirəm ki, Prezidentin 10 fevral 2017-ci il tarixli “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Fərmanı da məhz bu hüquqi yanaşmanın daha ardıcıl tətbiqinə yönəlmiş mühüm dövlət siyasəti sənədidir. Fərmanın mahiyyəti həbs qətimkan tədbirinin tətbiqini istisna etmək deyil, onun yalnız qanunla müəyyən olunmuş zəruri hallarda və kifayət qədər hüquqi əsaslandırma ilə seçilməsini təmin etməkdir.

Eyni zamanda, aparılmış təhlil göstərir ki, Cinayət-Prosessual Məcəlləsində qətimkan tədbirlərinin seçilməsi üçün kifayət qədər geniş hüquqi mexanizmlər nəzərdə tutulmuşdur. Qanunvericilik məhkəmələrə və cinayət təqibini həyata keçirən orqanlara hər bir konkret işin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq, alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi imkanlarını qiymətləndirmək və yalnız bunun mümkün olmadığı hallarda həbs qətimkan tədbirinə üstünlük vermək imkanı verir.

Bu yanaşma Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqelərində, Ali Məhkəmənin Plenum qərarlarında və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququnda da ardıcıl şəkildə öz təsdiqini tapmışdır. Həmin hüquqi mənbələrin müqayisəli təhlili göstərir ki, onların hamısı eyni əsas prinsiplərə söykənir: qanunilik, zərurət, mütənasiblik, fərdi yanaşma və məhkəmə qərarlarının əsaslandırılması.

Bu baxımdan, hüquqtətbiqetmə praktikasında əsas diqqət yalnız qanunvericiliyin mövcudluğuna deyil, onun məqsədinə uyğun və ardıcıl tətbiqinə yönəldilməlidir. Hər bir cinayət işi özünün faktiki halları, sübutları və iştirakçılarının fərdi xüsusiyyətləri baxımından fərqli olduğundan, qətimkan tədbiri haqqında qərarlar da məhz həmin xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla qəbul edilməlidir.

Bununla yanaşı, cinayət mühakimə icraatının səmərəliliyi ilə insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi bir-birinə zidd anlayışlar deyil. Əksinə, hüquqi dövlət prinsipi tələb edir ki, cinayət təqibi qanunun aliliyinə, prosessual təminatlarla və insan hüquqlarına hörmət əsasında həyata keçirilsin. Məhz belə yanaşma hüquq sisteminin dayanıqlı inkişafına və qanunun aliliyinin təmin edilməsinə xidmət edir.

Beləliklə, aparılmış hüquqi təhlil onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında həbs qətimkan tədbirinin tətbiqini tənzimləyən normativ baza, milli məhkəmə təcrübəsi və beynəlxalq hüquqi öhdəliklər qarşılıqlı şəkildə bir-birini tamamlayan vahid hüquqi mexanizm təşkil edir. Bu mexanizmin düzgün və ardıcıl tətbiqi isə hər bir konkret iş üzrə qanunun aliliyi, insan hüquqlarının müdafiəsi və ədalətli məhkəmə araşdırması prinsiplərinin təmin olunmasının əsas şərtlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Nəticə

Yuxarıda aparılmış hüquqi təhlil göstərir ki, Azərbaycan Respublikasında həbs qətimkan tədbirinin tətbiqini tənzimləyən hüquqi mexanizmlər son illərdə həm qanunvericilik, həm də hüquqtətbiqetmə baxımından mühüm inkişaf mərhələsindən

keçmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Fərmanı bu istiqamətdə həyata keçirilən islahatların konseptual əsasını müəyyən etmiş, sonrakı dövrdə qəbul edilmiş qanunvericilik dəyişiklikləri və institusional tədbirlər isə həmin yanaşmanın praktik müstəvidə həyata keçirilməsinə xidmət etmişdir.

Aparılmış müqayisəli təhlil göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin müvafiq normaları, Konstitusiyaya Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri, Ali Məhkəmənin Plenum qərarları və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ eyni fundamental hüquqi prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplər şəxsi azadlıq hüququnun qorunmasını, qətimkan tədbirlərinin fərdiləşdirilməsini, həbsin yalnız hüquqi zərurət olduqda tətbiq edilməsini və hər bir qərarın kifayət qədər hüquqi əsaslandırılmasını tələb edir.

Eyni zamanda, mövcud qanunvericilik göstərir ki, cinayət mühakimə icraatının məqsədlərinə nail olmaq üçün yalnız həbs qətimkan tədbiri deyil, qanunla nəzərdə tutulmuş digər alternativ qətimkan tədbirləri də mövcuddur. Bu isə hüquqtətbiq edən orqanlara hər bir konkret iş üzrə ən münasib və mütənasib prosesual qərarın qəbul edilməsi üçün kifayət qədər hüquqi imkan yaradır.

Bu baxımdan, qətimkan tədbirinin seçilməsi zamanı hər bir işin faktiki halları, sübutlar, təqsirləndirilən şəxsin fərdi xüsusiyyətləri və cinayət prosesinin məqsədləri birlikdə qiymətləndirilməlidir. Hüquqi dövlət prinsipinin mahiyyəti də məhz bundan ibarətdir ki, insan hüquq və azadlıqlarına müdaxilə yalnız qanuni, zəruri, əsaslandırılmış və mütənasib olduqda yol verilə bilər.

Nəticə etibarilə, aparılmış hüquqi təhlil belə qənaəətə gəlməyə əsas verir ki, qüvvədə olan qanunvericilik və formalaşmış məhkəmə təcrübəsi həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə münasibətdə kifayət qədər aydın hüquqi meyarlar müəyyən etmişdir. Həmin meyarların hər bir konkret iş üzrə ardıcıl və məqsədinə uyğun tətbiqi cinayət mühakimə icraatında hüququn aliliyi prinsipinin həyata keçirilməsinin mühüm elementlərindən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Bu baxımdan, mövzunun hüquqi aspektdən müzakirəsi ayrı-ayrı işlərin nəticələrini deyil, qüvvədə olan qanunvericiliyin mahiyyətini, onun tətbiq mexanizmlərini və hüquqi prinsiplərini daha dərinləndirən anlamağa xidmət edir. Hüquqi dövlətin əsas göstəricilərindən biri də məhz qanunun aliliyinə, əsaslandırılmış məhkəmə qərarlarına və insan hüquqlarının etibarlı müdafiəsinə söykənən hüquqtətbiqetmə praktikasının davamlı inkişafıdır.

İstinadlar

I. Normativ hüquqi aktlar

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.

2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi.
3. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi (xüsusilə 154, 155, 156, 157, 163 və 164-cü maddələr).
4. Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsi.
5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli "Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə" Fərmanı.

II. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin qərarları

6. Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 157.5-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair 9 iyul 2010-cu il tarixli Qərarı.
7. Məqalədə istinad olunan mövzu üzrə Konstitusiya Məhkəməsinin digər hüquqi mövqeləri və Plenum qərarları (mövzu ilə əlaqəli olduqda).

III. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin qərarları

8. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi ilə bağlı vəsatətlərə baxılarkən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi haqqında" 3 noyabr 2009-cu il tarixli Qərarı.
9. Ali Məhkəmənin həbs qətimkan tədbirləri və alternativ qətimkan tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı sonrakı dövrlərdə qəbul edilmiş məhkəmə təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə dair sənədləri (mövzuya aid olduğu hallarda).

IV. Beynəlxalq hüquqi mənbələr

10. İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası (xüsusilə 5-ci maddə).
11. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin mövzu üzrə əsas presedentləri:

V. Digər rəsmi mənbələr

12. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet sahifəsi.
13. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin rəsmi internet sahifəsi.
14. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin rəsmi internet sahifəsi.
15. Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi aktların vahid elektron məlumat bazası.

16. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin HUDOC elektron məlumat bazası.

Müəllif qeydi

Bu məqalədə istifadə olunan hüquqi mövqələr qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin, milli məhkəmə təcrübəsinin və beynəlxalq hüquqi standartların müqayisəli təhlili əsasında hazırlanmış hüquqi ekspert qiymətləndirməsidir. Məqalənin məqsədi hər hansı konkret cinayət işi və ya məhkəmə qərarı barədə mövqe bildirmək deyil, həbs qətimkan tədbirinin tətbiqini tənzimləyən hüquqi mexanizmləri və bu sahədə formalaşmış hüquqi yanaşmaları elmi-analitik aspektdən izah etməkdir.

Hüquşünas: Araz Əsgərli